

Закаль О.О.,

аспірантка кафедри аграрного, земельного та екологічного права
імені академіка В.З. Янчука
Національного університету біоресурсів та природокористування України
ORCID: 0000-0003-4231-1299

ПРАВОВИЙ СТАТУС КЛІМАТИЧНИХ БІЖЕНЦІВ ЯК ГЛОБАЛЬНИЙ ВИКЛИК ЛЮДСТВА

THE LEGAL STATUS OF CLIMATE REFUGEES AS A GLOBAL CHALLENGE FOR HUMANITY

Транснаціональні кліматичні кризи натеper є чи не найважливішим питанням на порядку денному. Дедалі більше людей у цілому світі стають жертвами надзвичайних екологічних катастроф, ці трагедії передусім зумовлені нищівним впливом зміни клімату.

У порядку вивчення ілюстративно-прикладної практики, що підтверджує доктринальні позиції загальної теорії права, пропонуємо розглянути правовий статус осіб, що постраждали внаслідок кліматичного впливу.

Екологічна міграція як явище є предметом дослідження великої кількості вчених. Проте поняття «кліматичний мігрант», «кліматичний біженець», «екологічний мігрант», «екологічні біженці», що мають дуже велике значення для населення, так і залишилися поза увагою дослідників еколого-правової науки, нині так і не визначено чіткої дефініції та правового статусу саме поняття «кліматичні біженці». Разом із тим відсутнє і розуміння походження та типології цієї категорії вимушених мігрантів.

Метою цієї статті є дослідження особливостей юридичного статусу нової категорії мігрантів та біженців, ступінь правової визначеності та нормативне регулювання цього виду біженців задля їх належного правового захисту; проведення розмежування понять «екологічні біженці» та «кліматичні біженці» внаслідок їх тісного взаємозв'язку з відповідними чинниками та сферами впливу, що відбуваються на процесі їх становлення.

У статті проаналізовано особливості нормативного регулювання правового статусу кліматичних біженців, а також визначено причини появи цієї категорії осіб.

Ключові слова: права людини, кліматичні біженці, екологічні біженці, міграція населення.

Transnational climate crises are perhaps the most important issue on the agenda today. More and more people worldwide are become victims of extraordinary environmental disasters, especially those tragedies caused devastating impact of climate change.

In order to study the illustrative and applied practice, which confirms the doctrinal positions of the general theory of law, we propose to consider the legal status of persons affected by climate change.

Ecological migration as a phenomenon is the subject of research by a large number of scientists. However, the concept of “climate migrants” has remained out of the attention of researchers in environmental law, and so far no clear definition and legal status of “climate refugees”. However, there is no understanding of the origin and typology of this category of forced migrants.

The purpose of this article is to study the features of the legal status of a new type of migrants, the degree of legal certainty and regulation of this type of refugees, for their proper legal protection; holding demarcation of “environmental refugees” and “climate refugees” because of their close relationship with the relevant factors and spheres of influence that affect the process of formation.

The article analyzes the features of regulatory regulation of the legal status of “climate refugees”, as well as identifies the causes of this category of persons.

Key words: human rights, climate refugees, environmental refugees, population migration.

Постановка проблеми. Транснаціональні кліматичні кризи натеper є чи не найважливішим питанням на порядку денному. Питання захисту прав людини неможливо уявити без належного забезпечення реалізації прав, що безпосередньо пов'язані зі зміною клімату. Постійна зміна клімату разом із екологічними проблемами у світі призвела до появи нового виду вимушеної міграції населення, а відповідно, появи нової категорії біженців – кліматичних.

Стан наукового дослідження проблеми. Питання свободи переміщення, міграції, захисту та проблем біженців було предметом дослідження таких учених, як: В. Гець, М. Долішній, С. Злупко, А. Кравченко, В. Костицький, Е. Лібанова, Н. Марченко, С. Пирожков, О. Власюк, С. Писаренко, О. Позняк, А. Суходольська. Однак питання правового статусу та захисту кліматичних біженців надалі залишається не вивченим.

Мета статті – дослідити особливості правового статусу переміщених осіб, зокрема, нового виду

вимушених мігрантів; запропонувати виокремити та законодавчо закріпити термін «кліматичні біженці» з метою їх належного правового захисту.

Виклад основного матеріалу. Постійна зміна клімату разом із екологічними проблемами у світі призвела до появи нового виду вимушеної міграції населення, а відповідно, виділення нового виду біженців – кліматичних. Вплив кліматичних криз не лише на навколишнє середовище, але і безпосередньо на життя, здоров'я та благополуччя людей є катастрофічним. З огляду на динаміку таких процесів є загроза виживанню людства як такого.

У зв'язку з цим дедалі більше людей у цілому світі стають жертвами надзвичайних екологічних катастроф, такі трагедії передусім зумовлені нищівним впливом зміни клімату. Ці події, відповідно, і слугують ключовим фактором для зміни особою місця проживання як у межах однієї країни, так за межами рідної країни у пошуках більш сприятливих умов життя.

Одним з перших офіційних текстів, де згадується про те, що зміни клімату можуть також спричинити неконтрольовані переміщення людей та міграцію населення, була доповідь Генеральної Асамблеї 2008 р., у котрій зазначається, що: «Кліматичні зміни, модифікуючи міграційні хвилі населення, якому загрожують екологічні катастрофи і роблять ще більш складним доступ до питної води в певних регіонах, ризикують збільшити напруження у міжнародних відносинах і бути джерелом численних конфліктів, навіть воєн».

Міграція населення (лат. *migratio* – переселення) – переміщення людей через кордони тих чи інших територій зі зміною місця проживання назавжди або на більш-менш тривалий час [1].

Правовий статус біженців у доктрині міжнародного права закріплений у Конвенції про статус біженців 1951 р. (далі – Конвенція) та Протоколі щодо статусу біженців 1967 р. Згідно з Конвенцією, «біженцями» є особи, що стали жертвами переслідувань. З огляду на вищевикладене, категорія осіб, що постраждали внаслідок зміни клімату, абсолютно не охоплюється поняттям, закріпленим цим документом.

Відповідно до нормативно-правової бази вітчизняного права поняття «біженці» врегульоване Конституцією України, Законом України «Про біженців», Законом України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» тощо.

Однак жоден із перелічених вище документів та нормативно-правових актів не дає чіткого розуміння саме правового статусу особи, яка скористалася правом на свободу переміщення, тому що постраждала внаслідок настання кліматичних криз, а лише поверхо-во описує категорію «екологічні мігранти».

З урахуванням динаміки таких процесів є загроза виживанню людства як такого. Слід звернути увагу,

що світова судова практика налічує тисячі судових справ, які тим чи іншим способом пов'язані з правом людини на здорове та безпечне життя та зі зміною клімату.

Однак така категорія проваджень надалі є безуспішним та безрезультатним способом захисту своїх прав конкретною людиною. Це явище пов'язане перш за все з тим, що перед людством постало питання кліматичної кризи, що потребує глобального подальшого вирішення.

Зважаючи на те, що таке поняття є абсолютно новим в економічному, політичному та законодавчому полі, є гостра необхідність урегулювання захисту прав людини, що постраждала внаслідок зміни клімату, на законодавчому рівні, зокрема, встановлення відповідного правового статусу цій категорії громадян.

Одним із важливих кроків у цій сфері можна визначити заяву Комітету з питань прав людини ООН, в якій зазначається, що країни не можуть депортувати людей, які стикаються з обставинами, викликаними змінами клімату, і є такими, що порушують право на життя.

Окрім того, частиною другою статті 7 Паризької угоди, ратифікованої Законом України від 14.07.2016 № 1469-VIII (далі – Паризька угода), передбачено, що адаптація до зміни клімату є глобальним викликом, який постає перед усіма у місцевому, субнаціональному, національному, регіональному і міжнародному вимірах, та є ключовим компонентом, робить внесок у довгострокове глобальне реагування на зміну клімату з метою захисту людей, засобів до існування та екосистем, беручи до уваги невідкладні й термінові потреби країн, що розвиваються, що є особливо вразливими до негативних наслідків зміни клімату [2].

Глобальне потепління та забруднення людиною довкілля, підвищення рівня моря, затоплення прибережних територій, ерозія узбережжя, повені, урагани, температурні аномалії, шторми, посухи, землетруси, цунамі є основними чинниками переміщення населення та появи кліматичних біженців – людей, які змушені залишити місце свого постійного проживання, переміщуючись як у межах своєї країни, так і перетинаючи її кордон внаслідок різкого погіршення стану навколишнього середовища або через екологічні катастрофи. Таким яскравим прикладом може стати Чорнобильська трагедія чи втрати землі внаслідок затоплення в результаті глобального потепління.

Статтею 1 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права передбачено, що: «у жодному разі народ не може бути позбавлений власних засобів до існування» [3]. У зв'язку з цим та з метою належного захисту цієї категорії осіб варто розпочати міжнародні дебати, що ініціювали би перегляд Конвенції задля включення до неї саме поняття «кліматичні

біженці» або обговорення нової конвенції, яка гарантувала би їм конкретні права та захист.

Варто зазначити також, що Міжнародною Організацією Міграції запропоновано визначення цієї категорії осіб: «Екологічні емігранти – особи або групи осіб, котрі з причин раптових або поступових змін навколишнього середовища, які негативно впливають на їхні умови життя та здоров'я, змушені лишати домівки або планувати такі дії і на тимчасовій чи постійній основі шукати притулку в межах своєї країни або за кордоном. Всі особи, які мігрують з екологічних міркувань, захищені міжнародним законодавством з прав людини» [4].

Однак ні в доктрині міжнародного права, ні у вітчизняному законодавстві поняття «кліматичний біженець», «еко-мігрант» чи «екологічний біженець» так і не закріплено. У зв'язку з цим варто зазначити, що така група осіб повинна бути віднесена до особливої підкатегорії мігрантів.

Також не можна залишити поза увагою таку проблему, як недостатня поінформованість населення щодо відповідних екологічних катастроф. Забезпечення прав людини в умовах стрімких кліматичних змін неможливе без доступу до об'єктивної інформації. Саме вільний доступ до інформації стосовно відповідних змін є ознакою демократичної спрямованості держави [3].

Статтею 19 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права встановлено «свободу шукати, одержувати і поширювати будь-яку інформацію».

Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» передбачено інформування населення про стан довкілля у вигляді щорічної Національної доповіді про стан навколишнього природного середовища в Україні, яка після її розгляду Верховною Радою України публікується у ЗМІ та розміщується в мережі Інтернет. Створення аналогічного регіонального документа передбачене і для обласних державних адміністрацій.

Разом з тим інші статті Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», що передбачають «систематичне інформування населення через засоби масової інформації про стан навколишнього природного середовища», «негайне інформування про надзвичайні екологічні ситуації та забезпечення вільного доступу до екологічної інформації» тощо, не мають конкретних термінів, відповідальних виконавців та відповідальності за їх невиконання, а отже, мають декларативний характер [5].

Однак висвітлення інформації про кліматичні зміни потребує постійного оновлення. Безумовно, оприлюднення такої інформації один раз на рік є таким, що порушує право людини на доступ до актуальної інформації щодо екологічної ситуації.

Принагідно варто зазначити, що Кабінетом Міністрів України прийнято розпорядження від

07.12.2016 № 932-р, яким затверджено Концепцію реалізації державної політики у сфері зміни клімату до 2030 року (далі – Концепція). Одним з основних напрямів цієї Концепції є забезпечення рівного доступу громадян до інформації про всі аспекти розв'язання проблеми зміни клімату та низьковуглецевого розвитку держави, включаючи проведення освітньої та просвітницької роботи [6].

Станом натеper в Україні громадяни та юридичні особи дедалі частіше звертаються до суду за захистом порушеного права на доступ до інформації, що стосується кліматичних змін. Чисельність таких справ потребує постійного моніторингу щодо дотримання прав людини у цій сфері та узагальнення судової практики.

Отже, чинниками, які обмежують право людини на доступ до актуальної інформації про кліматичні зміни, є: непрозорість та недостовірність екологічної інформації, відсутність реакції зі сторони уповноважених на те органів на зауваження громадськості щодо стану нормативно-правової бази, нечіткий розподіл функцій між органами влади, низький рівень координації їхніх дій.

У зв'язку з цим можемо зробити висновок, що дані про стан навколишнього природного середовища публікуються лише один раз на рік, що, безумовно, порушує право кожного на вільний та безперешкодний доступ до інформації про кліматичні зміни. Такі дії є порушенням положень Орхуської конвенції. Певні заходи на виправлення ситуації має здійснювати держава, адже кожен має право жити в навколишньому середовищі, сприятливому для здоров'я та добробуту, та право на своєчасний доступ до інформації про відповідні кліматичні кризи [7].

Тому видається гостра необхідність перегляду національного законодавства України, а також вжиття невідкладних заходів зі сторони міжнародної спільноти. Адже охарактеризована категорія мігрантів так і залишилась поза увагою, а у наявних документах ці проблеми описані досить поверхово. Разом із тим проблема є вкрай важливою, а тому, доки це питання не буде закріплене у нормативно-правових актах, до тих пір категорії «кліматичні мігранти» та «кліматичні біженці» не будуть захищені належним чином.

Висновки. З урахуванням викладеного вище, а також з огляду на невідкладність розгляду такого питання є проблема напрацювання чіткої нормативної бази, що закріпила би правовий статус такої категорії осіб і закріпила би права і свободи кліматичних біженців. Адже вплив кліматичних криз не лише на навколишнє середовище, але і безпосередньо на життя, здоров'я та благополуччя людей нині є катастрофічним. А з урахуванням динаміки таких процесів можемо говорити про загрозу виживанню людства як такого [8].

Список використаних джерел:

1. Демографический энциклопедический словарь / Под ред. Д.И. Валентей. Москва : Советская энциклопедия, 1985.
2. Частина друга статті 7 Паризької угоди, ратифікованої Законом України від 14.07.2016 № 1469-VIII.
3. Методичні рекомендації на тему: «Доступ до інформації в Україні та світі». м. Краматорськ, 2016 рік. URL: <http://justice-dn.gov.ua/index.php/19-publicna-informatsiya/1075-dostup-do-informatsiji-v-ukrajini-ta-sviti>.
4. Доповідь Міжнародної Міграційної Організації (ІОМ – International Organization for Migration): «Міграція та зміна клімату», 2008. / Автор доповіді – Олі Браун. Код доповіді: ISSN 1607-338X. <http://www.iom.int>.
5. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25.06.1991 р. № 1264-XII.
6. Концепція реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 07.12.2016 № 932-р.
7. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська Конвенція) (Конвенцію ратифіковано Законом № 832-XIV (832-14) від 06.07.99 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/994_015.
8. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року. URL: zakon.rada.gov.ua/go/995_04.